

Strategic entrapment of the Extreme Right-Wing Parties in Israel: How Objection to Withdrawal from the Occupied Territories Increases the Plausibility of Withdrawal / המלכוד האסטרטגי של מפלגות הימין הקיצוני בישראל: כיצד מגבירה ההתנגדות לנסיגה משטחי יר"ש ועזה את סבירות הנסיגה

Author(s): , מעוז רוזנטל, Gideon Doron, Maoz Rosental, Gideon Doron and Maoz Rosental

Source:

Social Issues in Israel /

סוגיות חברתיות בישראל

6 2008 / pp. 44-67, (קיץ תשס"ח)

Published by: Ariel University Center / המרכז האוניברסיטאי אריאל

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23388896>

Accessed: 21-02-2019 11:10 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Ariel University Center / המרכז האוניברסיטאי אריאל is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to
Social Issues in Israel / סוגיות חברתיות בישראל.

JSTOR

<https://www.jstor.org>

המלכוד האסטרטגי של מפלגות הימין הקיצוני בישראל: כיצד מגבירה ההתנגדות לנסיגה משטחי יו"ש ועזה את סבירות הנסיגה

◀ גדעון דורון ומעוז רוזנטל¹

תקציר

מפלגות הימין הקיצוני קמו כדי להעמיד כוח פוליטי, שבאופן קבוע ישא במערכת הישראלית את גס ההתנגדות לנסיגה משטחי יהודה ושומרון וחבל עזה. מאז סוף שנות השבעים של המאה הקודמת הן ממלאות את משימתן תוך הישענות על תמיכת בוחרים, השוללים כל רעיון לנסיגה ובוודאי לנסיגה בפועל. כתוצאה מכך מצטרפות מפלגות אלו לקואליציות, אך פורשות מהן זמן קצר אחר כך בגין כל התחלה מעשית של עיצוב הסדר מדיני עם הפלשתינים. ראשי ממשלה בישראל המכירים דפוס זה, מקבלים אותן לקואליציה עד תחילת המועד שבו לחץ חיצוני ופנימי מחייבם לצאת למהלך מדיני. להתנעת המהלך המדיני יש שתי תוצאות פוליטיות: האחת, ממשלות ימין צרות אינן שורדות, מכיוון שמפלגות הימין הקיצוני מנצלות את "כוח הווטו" שלהן לפרק את הקואליציה. השנייה, לאחר בחירות נמנעים מרכיבי הקואליציה מלשלב את נציגי הימין הקיצוני בממשלותיהם. וכך, כאשר מתחיל מהלך לקראת הסדר, מכניסים ראשי ממשלה מהימין את מפלגת העבודה (על גלגליה השונים) לקואליציה. במצב כזה, הופכת מפלגת העבודה ממילא לשחקן פוליטי מכריע (*Decisive Player*), היכול לקבוע את עומק הנסיגות ואת היקפן. ניתן לומר שבאורח פרדוקסלי, חוסר נכונותן של מפלגות הימין הקיצוני להמשיך להשתתף בקואליציה כדי להשפיע על אופייה של הנסיגה, מגביר את עומקה הפוטנציאלי של כל נסיגה אפשרית.

מילות מפתח: מפלגות ימין קיצוני, מודל מורחב של משחק, שחקניות וטו, שחקן וטו לא ודאי.

מבוא

ב-16 בפברואר 2005 אישרה הכנסת בקריאה שלישית ברוב של 59:40, את החוק המעניק בסיס חוקי להחלטת ראש הממשלה אריאל שרון להסיג באופן חד-צדדי את מתיישבי חבל קטיף שברצועת עזה לגבולות מדינת ישראל ולמסור את השטח לידי הרשות הפלשתינאית.² לאחר שנכשלו מאמציהם לבלום את החקיקה בכנסת, כשלו גם מאמצי מתיישבי יהודה ושומרון וההתיישבות היהודית בחבל עזה (להלן "יש"ע) ותומכיהם הרבים מרחבי מדינת ישראל למנוע את ביצוע החלטת ה"הינתקות", שנועדה לאמצע אוגוסט אותה שנה. האם הייתה זו חולשה חד-פעמית, או אינדיקציה לכך שמפלגות המייצגות אוכלוסייה זו אינן אפקטיביות מבחינה פוליטית ברגעים מכריעים מסוג זה?

מאמר זה בוחן את מידת השפעתן של המפלגות, שייצגו את ענייניהם של תושבי יש"ע במהלך השנים מאז 1967, על הפוליטיקה הפנימית בישראל. זאת, בהתייחס לדרך שבה הן פועלות במסגרת קואליציות ממשלתיות. מפלגות אלו כוללות את התחייה, כך, מולדת, האיחוד הלאומי לבדו והאיחוד הלאומי יחד עם המפד"ל ויחד עם ישראל ביתנו. הטענה המרכזית המוצגת כאן היא, שדווקא המיסוד הפוליטי המתמשך של העדפות מפלגות הימין הקיצוני הללו, מותיר אותן ללא עמדת כוח מול מרכזי הכוח הפוליטי בישראל, ומחזק את עמדת המיקוח של תומכי הנוסחה של "שטחים תמורת שלום".

חלקו הראשון של המאמר מציג מודל מורחב של משחק (extensive form game)³, המראה כיצד ולמה המפלגות הללו, המייצגות את המתיישבים ביהודה ושומרון, מודרות מתהליכי קבלת ההחלטות הנוגעים לענייני אוכלוסיית המצביעים שלהן. אנו מניחים שהפוליטיקה בדמוקרטיה הייצוגית המודרנית מבוססת על מספר פרמטרים: מרחבי מדיניות, שבה שחקנים המבקשים להיבחר ממקמים את עצמם על צירי מדיניות רלוונטיים מבחינת אוכלוסיית הבוחרים; התחרות בין אותם שחקנים על משאבי השלטון המתקבלים באמצעות חבירה לקואליציה; יכולות הווטו של השחקנים המבוססות על הסדרים מוסדיים ועל עוצמתם האלקטוראלית כמו גם על יכולתם לבצע תמרונים פוליטיים.⁴ ברוח זו אנו טוענים, שהמפלגות המייצגות את ההתיישבות ביש"ע ממקמות את עצמן במרחב המדיניות העוסק בסכסוך הישראלי-פלשתיני בימין הקיצוני, ולכן הן יכולות לחבור רק לקואליציות ימין. זאת בתקווה שיוכלו להפוך עצמן לשחקניות וטו (Veto Players)⁵ על תהליכים מדיניים, הכרוכים בפשרה טריטוריאלית עם הערבים בכלל והפלשתינים בפרט. תקוותם זו עשויה להתממש כל עוד ממשלות הימין פועלות על בסיס קואליציה צרה מנצחת (Minimum Winning Coalition), כפי שהוגדרה על ידי רייקר.⁶ אבל כדרכם של שחקנים פוליטיים "המגיעים מהצד הלא נכון", מנהיגי ימין בישראל הממוקמים סמוך למרכז (חציון) על ציר ההעדפות

המדיני, עשויים לבחור להקים קואליציה עם הצד השמאלי של הציר המדיני ולקדם תהליכי מדיניות ללא התמיכה של מפלגות הימין הקיצוני. דוגמאות לכך יכולים לשמש, למשל, לה-גול בצרפת, שנתמך על ידי אנשי צרפת האלג'ירית אך בחר להעניק עצמאות לאלג'יר, או קרלוס מנם בארגנטינה שנתמך על ידי המסד הפרוניסטי, אך הוביל תהליך הפרטה שפגע בחלק ממסד זה.⁷ לרשותם של ראשי ממשלה ימניים בישראל המעוניינים לקיים את שלטונם לאורך זמן עומדות אפוא שתי חלופות: האחת, להימנע מהזמנת מפלגות ימין קיצוני לקואליציה שלהם. השנייה, לעשות בהן שימוש לאורך זמן בהנחה שעד שיתחיל תהליך מדיני הבנוי על פשרה טריטוריאלית - הן לא יפרשו מהקואליציה. המודל המוצג הוא כללי, אך הוא מתייחס לדינמיקה הנוצרת בין המרכיב את קואליציית השלטון בישראל למפלגות המתישבים, כמקרה-בוחן אמפירי.

חלקו השני של המאמר מתמקד בבחינת ההשפעה של המפלגות המייצגות את תושבי יהודה ושומרון, על הפוליטיקה הקואליציונית. ההשפעות הללו נבחנות באמצעות בדיקתו של הרכב הכנסת לפי מפלגות המצדדות בעמדות מדיניות שונות, והקואליציות הנובעות מעמדות אלו. בדיקות אלה נעשו על ידי ניתוח הפרופילים הקואליציוניים שקמו בישראל מאז 1969. תוצאת הבדיקות מלמדת, שבהתאמה למודל ראשי ממשלה מהימין אמנם נוטים לצרף לקואליציה שלהם מפלגות ימין קיצוני, אך זאת רק לאחר ששיחותיהם אודות הסדר מדיני ובניית קואליציה חדשה עם מפלגות מרכז ושמאל לא צלחו. הדבר הפך את מפלגת העבודה ובמידת מה את ש"ס למפלגות וטו אמינות, המסוגלות להשפיע על התהליך שעליו מפלגות הימין הקיצוני בוחרות לא להשפיע בפועל.

פרדוקס הבידול הפוליטי של מפלגות הימין הקיצוני: מודל עיוני

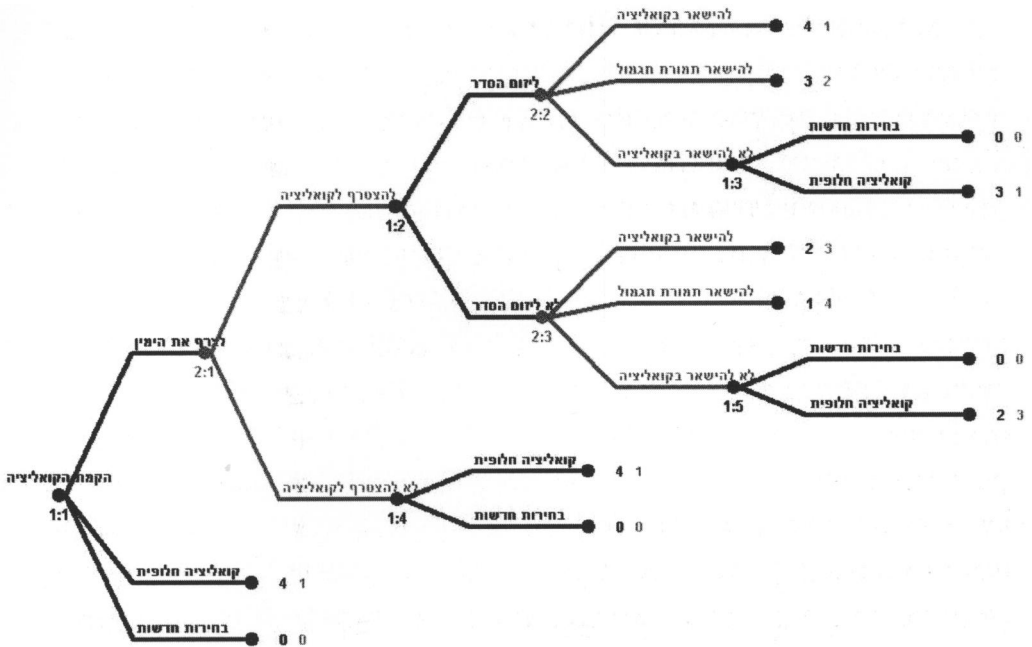
חלק זה עומד על המצב הפרדוקסלי שאליו קלעו עצמן מפלגות הימין הקיצוני בישראל, המייצגות במובהק את האינטרסים של מרבית תושבי יש"ע היהודים. כדי לעמוד על הפרדוקס תוצג המציאות הפוליטית המורכבת במונחים פשוטים המוצעים על ידי תורת המשחקים, שעליה נאמר שאמנם אין בכוחה להציג את המציאות במדויק, אך יש בכוחה להוביל לתובנות לגבי האלמנטים האסטרטגיים של המציאות האנושית.⁸ לפיכך נייעזר בניתוח בסיסי של משחק בצורה נרחבת כדי להציג את ההיבטים האסטרטגיים של דילמת מרכיבי הקואליציה: מחד גיסא, להרכיב קואליציה עם נציגי יהודה ושומרון מתוך הסתכנות שבבוא העת הם יפרקו אותה; ומאידך גיסא, לא להרכיב קואליציה עם הנציגים הללו מתוך הסתכנות שאלה יפעלו בדרכים חוץ-פרלמנטריות כדי לקדם את ענייניהם. במשחקים נרחבים מוצגים המהלכים האפשריים, שהשחקנים יכולים לבצע בתוך מתחם של אילוצים, או לחלופין סדר

הנקבע על בסיס נורמות או כללי משחק מוסדיים. השחקנים אמורים לבחון את המצב הנתון ולבצע אינדוקציה לאחור, שבה נבחן המצב מסופו לכיוון ראשיתו תוך התחקות אחר נתיב ההחלטות, היכול להובילם לתוצאה הרצויה ביותר. פעולה כזו נעשית מן הסתם על בסיס מידע, שיש לשחקנים לגבי האמונות ביחס לפעולות ותגובות של השחקנים האחרים, ההנעות והמאפיינים האישיים שלהם.⁹

נציג להלן מערכת הנחות המשקפות את מערכת היחסים בין מרכיבי הקואליציה ומפלגות המתיישבים. ראשית, נניח "מצב טבעי" שבו נבחר לאחר הבחירות אחד ממנהיגי המפלגות הגדולות ומוטלת עליו המשימה לכונן קואליציה. בשיטה הישראלית יהיו אלה מנהיגי מפלגות מרכז-ימין ("ימין מתון") עד מרכז-שמאל ("שמאל מתון"), ובמילים פשוטות: מנהיגי הליכוד והעבודה בהתאמה.¹⁰ המנהיג צריך להחליט, אם לפנות למפלגת ימין קיצוני שתהווה חלק מהקואליציה שלו, אם לאו. נניח שבמציאות הישראלית של שנות ה-1990 וראשית המאה הנוכחית המנהיג הישראלי נתון בלחץ חיצוני לקדם הסדר כלשהו, שאותו הוא מחויב לבצע כשיש רגיעה ביטחונית יחסית.¹¹ נניח עוד שהמנהיג הזה ינסה לקדם את העברת המשאבים הרצויה ביותר למפלגתו, תוך מינימיזציה של תשלומי העברה שאותם יצטרך לשלם לשותפותיו הקואליציוניות.

באופן בסיסי תיווצר אפוא אצל מרכיב הקואליציה מערכת העדפות, שנעה בין הערכים: 4 (התוצאה הטובה ביותר) ל-1 (התוצאה הגרועה ביותר). הוא יסדר את מערכת ההעדפות שלו באופן הבא: -4 קידום הסדר מדיני ללא תשלומי העברה; -3 קידום הסדר עם תשלומי העברה; -2 אי-קידום הסדר ללא תשלומי העברה; -1 אי-קיום הסדר עם תשלומי העברה. לעומתו, למפלגות הימין הקיצוני יש סידור העדפות אחר. החל בשנות ה-80 של המאה העשרים נשענות מפלגות אלה על הצורך למנוע נסיגות, והן עושות זאת מתוך הימנעות מפשרה גם בממדים אחרים (כגון הממד הכלכלי או הממד הדתי-חילוני). בנוסף, הן זקוקות לתשלומי העברה לציבור התומך בהן בשטחים. כדי להשיג זאת הן מבקשות את תשלומי העברה כפיצוי על הוויתורים, שהן מוכנות לעשות בממד האידיאולוגי.¹² כך מתקבל סדר ההעדפות הבא למפלגות המתיישבים: -4 הסדר מדיני אינו נדון ומועברים תשלומים; -3 הסדר מדיני אינו נדון; -2 הסדר מדיני נדון ומועברים תשלומים; -1 הסדר מדיני נדון ותשלומים אינם מועברים.

החשבונאות הכרוכה בשילוב בין האסטרטגיות של שני הצדדים יוצרת "אילן החלטה" (החלטות מרכיב הקואליציה מסומנות בצבע שחור ומהלכי התגובה של מפלגת הימין מסומנים בצבע אפור). שילוב זה ניתן להצגה בדרך הבאה:

איור 1: ראש-הממשלה ומפלגות הימין הקיצוני¹³

נניח שנתונים שני שחקנים ישירים המושפעים גם משחקנים אחרים. השחקנים הידועים הם מרכיב הקואליציה ומפלגות הימין הקיצוני. שחקנים אחרים המשפיעים על תהליך זה, אך כאלה שהאסטרטגיות שלהם אינן נבחנות ישירות במסגרת הניתוח שלנו, הם שותפים אפשריים אחרים לקואליציה, ציבור הבוחרים והמערכת הבינלאומית.

המהלך הראשון הוא של ציבור הבוחרים המעניק (בתיווך כללי משחק מוסדיים) את הזכות להקמת קואליציה לשחקן נתון, ובמקביל מעניק גם רכיבי עוצמה שונים למפלגות שונות. מרכיב הקואליציה צריך להחליט אם הוא מרכיב קואליציה עם הימין הקיצוני, אם הוא מרכיב קואליציה אחרת שתגבה אותו בהסדר מדיני או אם הוא הולך שוב לבחירות.¹⁴ אם אינו מעוניין בהסדר מדיני, הרי שהוא שייך לצד הימני של המפה הפוליטית. או אז ממילא יבחר בהקמת קואליציה עם הימין הקיצוני. ראש ממשלה המעוניין בהסדר ואינו זקוק לימין הקיצוני (שאינו שחקן וטו), יקים קואליציה עם אחרים ולפיכך לא יאלץ לשלם לו (לימין הקיצוני) תמורת הסכמתו לחבור אליו בקואליציה שלטונית. במקרה זה ימצא עצמו הימין הקיצוני ברע מכל העולמות - ההסדר יקודם והוא לא יקבל כל משאבים. אפשרות אחרת היא ללכת לבחירות חדשות. פוליטיקאים מעדיפים לא לפנות מחדש אל הבוחר, היות שהדבר מהווה מה שמקלין מכנה: שחקן וטו לא-ודאי (uncertain veto player).¹⁵ אין לנחש מראש

את רצונותיו של הציבור, ולכן נמנעים פוליטיקאים מן הצעד הזה. לפיכך סומנו התוצאות במקרה זה כ-0,0 לא בגלל ערכן הנקוב, אלא בגלל חוסר הוודאות הכרוך במהלך זה. נניח שמרכיב הקואליציה החליט לצרף את הימין הקיצוני; לימין הזה יש כעת שני מהלכים אפשריים: להצטרף לקואליציה או לא להצטרף. אם לא יצטרף, ייתכן כי הצעדים המובילים לקואליציה חלופית ולבחירות חדשות יניבו אותן התוצאות כמו בסיבוב הקודם. לעומת זאת, אם יצטרף, יעמדו בפני מרכיב הקואליציה שתי אופציות: ללכת להסדר מדיני או להימנע מכך. אם ילך להסדר מדיני, לימין הקיצוני יהיו שלוש אופציות: ראשית, להישאר בקואליציה ללא תמורה. זו תהיה לגבי תוצאה הרעה ביותר; שנית, להישאר בקואליציה עם תמורה כלשהי. בכך ניתן לראות תוצאה פחות רעה מהגרועה ביותר; שלישית, לא להישאר בקואליציה. כאן הוא שוב עלול להיקלע למצב הרע ביותר, אם תכונן קואליציה חלופית. הימין יכול גם להחליט ללכת לבחירות חדשות למרות אי הוודאות הכרוכה בכך. אם יחליט מרכיב הקואליציה לא ללכת להסדר, יקבל הימין הקיצוני קואליציה טובה, שבה ייתכן שיתוגמל (המצב הטוב ביותר מבחינתו) או לא יתוגמל (המצב השני הטוב ביותר, היות שאין הסדר. וגם זו לטובה). הוא יכול גם להביא לפירוק את הקואליציה. גם כאן, או שהוא שוב במצב פחות טוב (אין תגמולים אך גם אין הסדר) או שהוא נקלע לבחירות חדשות. אם העדפות אלו מחזיקות באופן קבוע, מה יהיה הניבוי להתנהגות השחקנים?

במקרה של השחקנים יש להשתמש בעקרון האינדוקציה לאחור, שלפיו בוחנים את האופציות על פי התוצאה הסופית ומחפשים את נתיב ההחלטות הסביר שמוביל אליה.¹⁶ הבחינה מבוססת על ההנחה (השרירותית משהו), שלפיה מקבל ההחלטות ישאף להימנע מהתוצאות הגרועות ביותר. נראה שמרכיב הקואליציה ימנע מתוצאות הגרועות ביותר באחד משני אופנים:

1. על ידי הימנעות מהזמנת הימין הקיצוני לקואליציה.
2. על ידי ייזום הסדר.

נראה שהימין הקיצוני נמצא במצב מורכב יותר, היות שהתוצאות הרעות ביותר מתרחשות אם ימנע כליל מחבירה לקואליציה, ואילו התוצאות הטובות ביותר יתרחשו אם יצטרף לקואליציה; או אז יימנע מרכיב הקואליציה מיזום הסדר. לכן על הימין הקיצוני להמר: להצטרף לקואליציה ולקוות שמרכיב הקואליציה ימנע מהסדר. במקרה שמרכיב הקואליציה ינסה ליזום הסדר, מפלגות הימין יגיעו לתוצאות הרעות ביותר שאליהן היו מגיעות מלכתחילה, אילו נמנעו לחלוטין מכניסה לקואליציה. ברור שמהלכים ותוצאות אלה תלויים בשני גורמים מרכזיים:

א. עד כמה מהווה הימין הקיצוני שחקן וטו, שלא ניתן להקים או לשמר קואליציה בלעדין.
 ב. עד כמה מרכיב הקואליציה נחוש בדעתו להגיע להסדר מדיני.
 ככל שמידת האמינות של הווטו של הימין הקיצוני תפחת, כך ימנע מקים הקואליציה להזמין את חבריו מן המחנה האחר להצטרף להגה השלטון. נטייה זו תגבר ככל שהוא יהיה נחוש יותר להגיע להסדר. ככל שאמינות הווטו תגדל, הוא יטה להזמין את חברי הימין הקיצוני, תוך הבנה שעליו להתפשר ביחס להסדר המתגבש.
 ניגש עתה לבחון את מהלכי החבירה הקואליציונית בין מפלגות הימין הקיצוני לבין מקימי קואליציה, מעת הרכבת הקואליציה הראשונה שהוקמה לאחר כיבוש השטחים ב-1967, כאשר נושא השטחים עלה על סדר היום המדיני של ראשי ממשלות בישראל. בכל מקרה כזה, ננסה להבין את המהלכים של ראשי הקואליציה ושל מפלגות הימין כמו גם את תוצאותיהם, ברוח ניבויי המודל וההשערות שנבעו ממנו.

מפלגות ימין מתונות מול מפלגות ימין קיצוניות: בדיקה אמפירית 1969-2006

אפשרויות המיקוח הפוליטי של מפלגה במערכת פרלמנטרית-קואליציונית מגדירה, בין השאר, את עוצמת השפעתה על החלטות המדיניות המתקבלות. אפשרויות אלו מושפעות מגודל המפלגה יחסית למפלגות אחרות בפרלמנט ויחסית למפלגות האחרות השותפות בקואליציה; מהמיקום המרחבי של המפלגה בממד הבולט של הפוליטיקה ובמדדים נלווים; מהיסטוריית שיתופי הפעולה בין המפלגות ונאמנותן להסכמים וכיו"ב.¹⁷ כדי לבחון תהליכים בהתאמה למערכת המושגים שהצגנו עד כה, נבצע את הניתוח שלהלן ברוח מערכת המושגים שהציע Tsebelis, לגבי שחקני וטו מפלגתיים הנוצרים כתוצאה מהמשחק הפוליטי עצמו.¹⁸ שחקנים אלה יכולים להטיל וטו על החלטות מדיניות, במידה שיש צורך במספר חבריהן כדי לקיים את הקואליציה. מעבר לכך, יש לבחון גם את מיקומן על ציר ממדי המדיניות. כלומר, כדי שמפלגה תהווה שחקן וטו עליה להיות גדולה די הצורך כדי לפרק קואליציה מינימלית מנצחת, וקרובה די הצורך לעמדת החציון באותה קואליציה. פירושו של דבר שגם אם מפלגה גדולה די הצורך מבחינה מספרית, מרחק גדול על צירי המדיניות המשותפים הפוטנציאליים לא יאפשר לה להיות שחקן וטו אמין, היות שהעמדות המדיניות שלה ימנעו ממנה כניסה לקואליציה.¹⁹ ברוח זו נבחן את ההרכבים הקואליציוניים שהוקמו מאז 1969 ואילך, תוך שימת דגש על החלטות מדיניות מכריעות והתנהלות מפלגות הימין הקיצוני בהן.

מבחינת היכולת למקם שחקנים על צירי מדיניות של ימין ושמאל קיימת בעיה עם הטרימינולוגיה של ימין-שמאל בישראל. בעיה זו נובעת מהדרך שבה השתנתה התפיסה

הכללית את המושגים האלה. השינויים שהתחוללו מקשים על הבנה קוהרנטית שלהם מתום שנות ה-60' ועד זמננו²⁰. עם זאת, קיימת הבחנה עקרונית שלפיה מפלגות מתויגות ומתפקדות על בסיסה. ניתן לומר בהקשר זה שקיימים שני קצוות, שסומנו על ידי המערכת הפוליטית הישראלית: בעוד שהימין הקיצוני מעדיף מדינה יהודית על כל השטח שעליו משתרעת ישראל, בכלל זה שטחים שנכבשו במלחמות ישראל השונות תוך הנחה ששטחים אלה מבוססים על זכות היסטורית-אתנית ואקסקלוסיבית (תפיסת "ארץ ישראל השלמה"), כופר השמאל הקיצוני בעצם הלגיטימיות של מדינת ישראל כמדינה לאומית יהודית ודורש להחיל אזרחות שוויונית בכל מובן על כל אותו שטח בין ערבים ויהודים כאחד (התפיסה של "מדינת כל אזרחיה"). בהקשר זה יש לציין, שמפלגות הימין אינן מעוניינות בהחזרת השטחים, וזאת מסיבות אסטרטגיות ביסודן. מנגד, מפלגות השמאל מעוניינות בהחזרת השטחים תמורת הסכם מדיני. המרכז הפוליטי מעוניין בהסדר מדיני, אך מתייחס אליו במונחי מחיר, ואינו יוצא מגדרו להשגת הסכם כזה. הבחנה זו הפכה להיות ברורה במהלך שנות ה-80' יותר מאשר בשנת 1969, שבה הן הליכוד, הן המערך והן המפד"ל התחייבו במציעיהן לא לחזור לגבולות '67 ולהרחיב את התנחלויות. אך גם שם ההנמקות למהלך היו שונות, והטרמינולוגיה לגבי גבולות '67, השטחים שנכבשו במלחמת '67 והיישובים שהוקמו בהם, היו שונות והתבססו על ההבחנות שהצגנו למעלה. כלומר, המערך מחויב להתיישבות בגבולות עד בוא השלום. הליכוד דורש התבססות בשטחים גם בהסכמי שלום כתוצאה מצרכים ביטחוניים, ומצע המפד"ל מדבר על התיישבות בשטחים המשוחררים²¹ ללא סייג כזה או אחר.

את המפלגות ניתן לחלק לאורך מערך עמדות המהווה פלטפורמה למיקוח בין הפוליטיקאים לבין עצמם ובמידת מה מול בוחריהם באופן הבא:

ימין קיצוני ← ימין ← מרכז-ימין ← מרכז ← מרכז-שמאל ← שמאל ← שמאל קיצוני
על בסיס רצף זה נבחן כמה מפלגות שייכות בקירוב לכל עמדה מעמדות אלו, ומהו כוחן היחסי מבחינת המושבים בפרלמנט. כך ננסה לראות את הדרך שבה הוקמו קואליציות ונבחן את תוצאות פעילותן בהתאמה לרכיבי המודל שהצגנו קודם לכן.

תוצאות בחירות 1969

בחירות אלו התקיימו על רקע הניצחון המוחץ של ישראל על מצרים, ירדן וסוריה שנתיים קודם לכן. תוצאות הבחירות היו כדלקמן:

ימין קיצוני: --

דתיים: מפד"ל (12); אגו"י (4); פאג"י (2);

מרכז-ימין: גח"ל (26) המרכז החופשי (2);
 מרכז: ל"ע (4); הרשימה הממלכתית (4);
 מרכז-שמאל: המערך (56); קידמה ופיתוח (2); שיתוף ואחווה (2);
 שמאל: --
 שמאל קיצוני: רק"ח (3); העולם הזה (2); מק"י (1).

את הקואליציה הרכיבה גולדה מאיר. עד שנת 1970 מנתה הקואליציה 108 ח"כים. בתוך כך מחצית מחברי הכנסת (60) נמנו עם שורות המערך יחד עם מפלגות הלוויין הערביות שלו. בנסיבות אלו אף מפלגה לא יכלה לפעול כשחקן וטו אמין כלפי מרכיב הקואליציה. נבדוק:

מפלגות הימין + מפלגות הדתיים + מפלגות המרכז: גח"ל + המרכז החופשי + מפד"ל + אגו"י + פאג"י + ל"ע + רשימה ממלכתית = 54 ח"כים.
 אילו חברו כל אלו למפלגות השמאל הקיצוני הייתה מתקבלת קואליציה של 60 ח"כים. מובן שהסיבה לכך שקואליציה כזו לא נוצרה היא מרחק מסגרות המדיניות שבין כוחות אלה.²² כך יכול היה המערך על לווייניו להקים כל קואליציה שיחפוץ בה. פרישת גח"ל באוגוסט 1970 על רקע התקדמות לקראת הסדר מדיני הקטינה אמנם את הקואליציה ב-26 חברים, אבל 82 החברים שנותרו בה היו מספר גדול מזה הנחוץ כדי למשול בנוחות. לפיכך לא קם, כאמור, שום שחקן וטו אמין כלפי ראש הממשלה, שמראש נקטה צעדים מדודים מאוד לגבי יוזמות מדיניות.

תוצאות בחירות 1973

לאחר בחירות 1973 התקבלו התוצאות הבאות:
 ימין קיצוני: --
 דתיים: מפד"ל (10); חזית דתית תורנית (5);
 מרכז-ימין: ליכוד (39);

מרכז: ל"ע (4);
 מרכז-שמאל: מערך (51); קדמה ופתוח (2); רשימת הבדויים (1);
 שמאל: ר"צ (3);
 שמאל קיצוני: רק"ח (4); מוקד (1).

הבחירות נערכו זמן קצר לאחר מלחמת יום הכיפורים, ביום האחרון בדצמבר של אותה שנה. הקואליציה שהרכיבה גולדה מאיר מנתה 68 חברים. ממשלה זאת החזיקה מעמד שלושה חודשים בלבד. בתחילת יוני 1974 הוחלפה מאיר על ידי יצחק רבין. רבין החל את פעילות ממשלתו בהתבסס על תמיכת ר"צ והל"ע, אך כשהמפד"ל נענתה לחיזוריו שולבו עשרת חבריה על חשבון שלושת חברי ר"צ. הדבר הוביל לכך שהקואליציה התבססה על: מערך ולוויניו+ ל"ע + המפד"ל = 68 מנדטים

ההחלטה לצרף את המפד"ל התבססה כנראה על התפיסה ששררה עדיין בקרב הנהגת המערך, שלפיה המפד"ל היא אותה בת ברית המלווה את המערך על גלגוליו השונים כמעט מאז הקמת המדינה ואילך. ברם, המפד"ל "ההיסטורית" הייתה מפלגת מרכז בנושאים מדיניים ועסקה בעיקר בשימור הסטטוס קוו ביחסי דת ומדינה. לעומת זאת, עם כיבוש השטחים וביתר שאת עם הקמת "גוש אמונים", מצאה המפד"ל את עצמה נוקטת בעמדה ימנית יותר מעמדת המרכז. כך צורפה המפד"ל לממשלת רבין על חשבון האפשרות לקואליציה יותר קוהרנטית מבחינת עמדות המדיניות: ל"ע - חזית דתית תורנית - המערך - ר"צ = 65 מנדטים. ואמנם ממשלת רבין קרסה בסופו של דבר בעקבות פעולת המפד"ל, שבחרה להצביע אי-אמון בממשלה על רקע פגיעה בהסדר הסטטוס-קוו.

בממשלה ה-17 היוותה המפד"ל שחקן וטו אמין. לעשרת חבריה הייתה יכולת לקצר את ימיה של ממשלת רבין, ואכן כך הם נהגו בסוף שנת 1976. ייתכן שנהגו כך תוך שבירת "הברית ההיסטורית" שהייתה להם עם המערך (מפא"י) מאז 1947, כאשר נחתם "הסכם הסטטוס קוו"²³, משום שלא קיבלו תגמולים בהתאם לתרומתם לקואליציה,²⁴ תרומה שהייתה חיונית לקיום הקואליציה. המערך לא השכיל לשלם למפד"ל תגמולים ההולמים את תרומתה, כאלה שיצליחו ליצור אצל חברי המפד"ל תמריץ שלילי לפרישה. פרישת המפד"ל הייתה ביטוי להתגברות הגורמים הימניים במפלגה על הגורמים המתונים יותר והוותיקים יותר. הסתמנה כאן ההחלטה לעבור לתמיכה בממשלות הליכוד לאחר בחירות 1977. אכן, מאז אותן בחירות שהביאו ל"מהפך" (ר' להלן), התייצב המפד"ל "לימין הליכוד". למעשה הוא איפשר לבוחריו המסורתיים לתמוך בעמדת הליכוד, ואחר כך, החל ב-1984, בעמדות ש"ס.

חישוב פשוט מראה, כי ב-1973 הימין + הדתיים מנו 54 חברים (ליכוד, מפד"ל, חזית דתית). השמאל מנה רק שמונה חברים (רק"ח, ר"צ, מוקד). המיקום המדיני לא אפשר לימין ולדתיים לחבור לשמאל כדי להדיח את המערך. לכן יש להחלטת הווטו של המפד"ל, שהעילה המידית שלה הייתה אמנם מגיעת שינוי מדיניות במישור הדתי, משמעות פוליטית הרבה יותר דרמטית - הליכה לבחירות ופגישה עם דעת הקהל המהווה כאמור שחקן וטו לא ודאי.

תוצאות בחירות 1977

תוצאות הבחירות לכנסת התשיעית שבה הוקמה הממשלה ה-18:

ימין קיצוני: --

דתיים: מפד"ל (12); פא"י (1);

מרכז-ימין: ליכוד (43); שלומציון (2);

מרכז: ד"ש (15); פלטו שרון (1); אגו"י (4); משה דיין (1); ל"ע (1);

מרכז-שמאל: מערך (31);

שמאל: ר"צ (1); שלי (2);

שמאל קיצוני: חד"ש (5); רשימה ערבית מאוחדת (1).

מנחם בגין - ראש הממשלה הראשון שלא הגיע מתוך תנועת העבודה - נתקל בקשיים לא פשוטים בעת הרכבת הקואליציה. שלומציון, מפלגתו של אריאל שרון, הצטרפה מיד לאחר הבחירות לליכוד, שמנה עתה 45 חברים. יחד עם המפד"ל ואגו"י היו בקואליציה 61 חברים. זו הייתה קואליציה מינימלית בעלת יתרון מתמטי קטן. אל הקואליציה הזו הוסיף בגין את משה דיין, מבכירי מפלגת העבודה. המחיר שמרכיב הקואליציה היה מוכן לשלם למשה דיין תמורת חצייתו את הקווים הפוליטיים, היה משרת שר חוץ בממשלתו. מנקודת ההשקפה של הצורך ביציבות קואליציונית מחיר זה היה מופרז. דיין לא הוסיף ליציבות הקואליציה, מכיוון שגם בלעדיו היא הייתה יכולה להתקיים. אולם כנראה הוא גויס לקואליציה מסיבות של יוקרה ויחסי ציבור, וכאישיות מוכרת בעולם הוא אכן סיפק את הנדרש ממנו. במידה רבה ניתן להעניק לו את מירב האשראי להנדסת הסכם השלום שנחתם עם מצרים ב-1979.

הקשיים שבהם ניתקל מנחם בגין ראש הממשלה בעת ההרכבה והניהול של ממשלתו הצרה הסתיימו כאשר ד"ש, מפלגתו של יגאל ידין, צירפה את 15 חבריה לממשלה. הקואליציה מנתה כעת 78 חברים. לעומתם, מנתה האופוזיציה של מפלגות השמאל 42 חברים (מערך, חד"ש, שלי, ל"ע, פא"י, רע"מ). קריסת המערך ועליית כוח הליכוד כמו גם מעברה של המפד"ל לצידה הימני של המפה הפוליטית הפכו כעת את האפשרות לקואליציה המורכבת מהמערך + מפלגות השמאל + מפלגות המרכז + המפד"ל = 69 מנדטים לבלתי אפשרית. קשה לראות את המפד"ל של 1977 חוברת לממשלה שבה חברות מפלגות כמו חד"ש, שלי ורע"מ. אלא שמשמעות ההחלטה של המפד"ל לחבור לממשלתו של בגין הייתה אובדן כוחה להיות שחקן וטו אמין. במקרה זה המפד"ל יכולה הייתה רק "להשפיע מבפנים": ליטול חלק בשיחות השלום עם מצרים תוך ניסיון למסמס שיחות אלה.

תוצאות בחירות 1981

הבחירות לכנסת ה-10 מציגות לראשונה "מפלגת שטחים" טיפוסית - "התחייה". המפלגה קמה בעקבות החלטת ממשלת ישראל, בראשות מנחם בגין, לכרות ברית שלום עם מצרים ולוותר בכך על השליטה על חצי האי סיני, שנכבש בעת "מלחמת ששת הימים". מקימי מפלגה זו יצאו גם נגד ההנהגה הוותיקה של המפד"ל, שלטעמם לא הייתה איתנה מספיק בעמידתה נגד ההתקדמות במישור המדיני. אלה היו תוצאות הבחירות:

ימין-קיצוני: התחייה (3)

דתיים: מפד"ל (6); תמ"י (3); אגו"י (4);

ימין-מרכז: ליכוד (48); תל"ם (2);

שמאל-מרכז: מערך (47); שינוי (2);

שמאל: ר"צ (1);

שמאל קיצוני: חד"ש (4).

הקואליציה שעליה נשענה הממשלה מנתה 66 חברים. האופוזיציה מנתה 54 חברים והתבססה על מפלגות המערך, חד"ש, שינוי ור"צ. במבנה שנוצר לא קיימת מפלגה שמשתתפת עם הליכוד בממשלה ושיכולה להיות שחקן וטו אמין. פרישת המפד"ל, הגדולה בשותפות, אינה גורמת לריסוק הקואליציה: גודלה של הקואליציה לאחר הפרישה יהיה 60 חברים, המהווים גוש חוסם לרצון של קואליציית שמאל להקים ממשלה. המפד"ל והתחייה אינם יכולים להצטרף לקואליציית שמאל, בשל התקדמות שיחות השלום עם המצרים והנסיגה מחבל ימית. אי היכולת לאיים באופן אמין בפרישה הוביל ליציבות קואליציונית, שנשמרה גם כאשר מנחם בגין החליט לפרוש מתפקידו הציבוריים והוקמה ממשלה בראשות יצחק שמיר, וגם כאשר התחייה - מפלגת הימין הקיצוני - החליטה, כצפוי, לפרוש מן הממשלה. כאן נוצר הדפוס, שלפיו גם אם הדבר מוביל לבחירות, האסטרטגיה המאפיינת את מפלגות הימין הקיצוני היא של פרישה מהממשלה כשזו מתקדמת במישור המדיני. ההנחה המנחה אותו היא שעדיף לפרק את הממשלה. מכיוון שאין אפשרות לקואליציה חלופית (בשל מרחקי המדיניות), עדיף ללכת לבחירות חדשות. כאן גם נוצר המלכוד: הצלחה בבחירות (מה שכאמור אינו בחזקת תוצאה ודאית) תלויה ביכולת המפלגה להשיג מנדטים מקהל ספציפי עם אידאולוגיה מוגדרת. מול סוג קהל בוחרים כזה אין אפשרות לסטייה אידאולוגית, היות שזו עלולה לעלות במנדטים המגיעים מאותו קהל²⁵. כלומר, למפלגת הימין הקיצוני אין חופש לתמרון אסטרטגי ואין יכולת להקים קואליציה חלופית, שתהיה מסוגלת למנוע את התקדמות הממשלה לקראת הסכמים ביש"ע או ברמת הגולן גם במחיר של הליכה לבחירות.

תוצאות בחירות 1984

המערכת הדו-גושית שהחלה להסתמן כבר ב-1981 המשיכה את מגמת התפתחותה גם ב-1984 לקראת תיקו בין שתי המפלגות הגדולות והגושים הפוליטיים שאותם הובילו. אלה היו תוצאות הבחירות:

- ימין-קיצוני: תחיה-צומת (5); כך (1);
 דתיים: מפד"ל (4); תמי (1); ש"ס (4); אגו"י (2); מורשה-פא"י (2);
 ימין-מרכז: ליכוד (41);
 שמאל-מרכז: מערך (44); יחד (3); אומץ (1); שינוי (3);
 שמאל: ר"צ (3);
 שמאל קיצוני: חד"ש (4); רשימה מתקדמת לשלום (2);

הנתונים מלמדים, כי לממשלת ימין דתיים בראשות הליכוד יש יתרון שולי של שני מושבים על פני ממשלת שמאל שבראשה עומד המערך. יגאל הורביץ, ראש אומץ, קבע יתרון זה. הצטרפותו של הורביץ לגוש השמאל - לאחר שעזר וייצמן ובנימין בן אליעזר, ראשי "יחד", כבר הצטרפו למערך - יוצרת "גוש חוסם", שאינו מאפשר להרכיב קואליציה מנצחת צרה. כלומר, אילו הורביץ, איש תנועת העבודה ומראשי "הרשימה הממלכתית", מפלגתו של דויד בן גוריון ב-1969, הצטרף לגוש הליכוד - היה ניתן להקים בעזרתו ממשלת ליכוד צרה.

אלא שפוליטיקה מעשית היא משחק שיש לו מספר גדול של סיכוכים וזיכרון מצטבר. ממשלת ליכוד צרה יכלה למשול, אך הייתה תלויה באומץ, בתמ"י ובש"ס (שהוקמה ונשלטה אז על ידי הרב הליטאי אליעזר שך) כשחקני וטו אמינים. היה זה מצב מאוד לא נוח מבחינתו של ראש הליכוד, יצחק שמיר.²⁶ בדומה לכך גם מצבו של שמעון פרס, ראש המערך, היה לא נוח גם לו הצטרפו אותן שלוש מפלגות (אומץ, תמ"י, וש"ס) לממשלתו הצרה. בממשלת ליכוד פוטנציאלית הייתה "התחיה", מפלגת השטחים, נעשית לשחקן וטו אמין. יצחק שמיר כבר צבר ניסיון עם מפלגת "התחיה", שפרשה מממשלתו הקודמת. על כן, כדי לא להיות תלוי בה וכדי למקסם את סיכויי ההישרדות של הקואליציה בראשותו, עמדו לפניו שתי חלופות: האחת לחזור אל הבוחר - ואל מצב אי-הוודאות - על מנת לשבור את התיקו הפוליטי, ולחלופין היה עליו למצוא פתרון קואליציוני אחר. כפי שהצגנו זאת קודם, החלופה של חזרה אל הבוחר היא חלופה נחותה, שמנהיגים פוליטיים נוטים להימנע ממנה. הפתרון נמצא במקרה זה במנגנון הרוטציה. שמיר ופרס דחו שניהם את אופציית הבחירות ואימצו את הפתרון היצירתי של הרוטציה במבנה ממשלתי של "קואליציה גדולה", שכללה

את כל המפלגות שלא הוגדרו כבעייתיות, או שלא הוגדרו כמי שעלולות ליצור בעיות. אלו האחרונות כללו את חד"ש, הרשימה המתקדמת לשלום, כך, תחייה-צומת ותמ"י והן לא הוכללו במבנה הקואליציוני הרחב. מספר חברי הקואליציה עמד על 97 חברים. שמעון פרס שירת כראש ממשלה בשנתיים הראשונות ואחר כך החליף אותו יצחק שמיר. כך נעשו למעשה מרכיבי הקואליציה המרכזיים (הליכוד והמערך) לשחקני הווטו, אך ללא יכולת ליצר איום אמין. זאת משום שמצד אחד שתי המפלגות לא היו מעוניינות לחזור לבוחר, ומצד שני שתיהן לא רצו להיות תלויות במפלגות אחרות. מול מכלול הסיכונים שאיתם הן נאלצו להתמודד באותה תקופה (קרי: המשבר הכלכלי הכבד שאופיין על ידי היפר-אינפלציה וההסתבכות צה"ל בלבנון), יצרו המערך והליכוד, מפלגות שהיו ממוקמות אז במרכז המפה הפוליטית, ברית שלא היה ניתן לפרקה כל עוד עמדות המדיניות נותרו זהות. לאחר ניסיונו של פרס לקדם הסדר מדיני הכולל פשרה טריטוריאלית עם ממלכת ירדן בשטחי יהודה ושומרון בחר שמיר לפרק את הקואליציה. כך תפקד הליכוד עצמו כשחקן ימין, המעדיף ללכת לבחירות ולהטיל וטו על תהליכים מדיניים.

תוצאות בחירות 1988

ימין-קיצוני: התחייה (3); צומת (2); מולדת (2);

דתיים: מפד"ל (5); ש"ס (6); אגו"י (5); דגל התורה (2);

ימין-מרכז: ליכוד (40);

שמאל-מרכז: מערך (39); שינוי (2);

שמאל: ר"צ (5); מפ"ם (3);

שמאל קיצוני: חד"ש (4); הרשימה המתקדמת לשלום (1); מד"ע (1).

גוש הימין המובהק (ליכוד + ימין קיצוני + מפד"ל) צבר בעקבות הבחירות 52 מנדטים. ביחד עם 13 המנדטים של החרדים היה שמיר יכול להקים ממשלת ימין. גוש השמאל-מרכז צבר 49 מנדטים. גם כאן בתוספת קולות החרדים היה ניתן להקים קואליציה מינימלית מנצחת. כך נוצר למעשה מצב, שבו יש שחקן וטו אמין, המסוגל בשל מיקומו המרכזי על ציר העמדות המדיניות בנושא ההסדר המדיני לקחת חלק בכל קואליציה. כנראה בשל חוסר נכונות (או תמריץ) לשלם את המחיר שדרשו החרדים (שינוי בהגדרת חוק השבות), ומול האינתיפאדה הראשונה שפרצה לקראת תום כהונתם הקודמת, החליטו שוב המערך והליכוד להקים קואליציה משותפת. הפעם בהנהגת שמיר וללא רוטציה.

קואליציה גדולה זו התקיימה עד ראשית 1990. שמעון פרס (אז יושב ראש מפלגת העבודה) ניסה במהלכה לפרק אותה ולכונן קואליציה מרכז-שמאל וחרדים (קרי: ש"ס),

כדי לקדם את יוזמת השלום שהציע מזכיר המדינה האמריקני ג'יימס בייקר. מהלך הפירוק, שכונה "התרגיל המסריח", פעל בסופו של דבר כבומרנג, והביא להקמת קואליציה מינימלית מנצחת בראשות יצחק שמיר והליכוד ובצירוף המפלגות החרדיות, המפד"ל והימין הקיצוני (מפלגות התחייה, צומת ומולדת). קואליציה זו מנתה 65 חברי כנסת. בסיס הקואליציה נשען על הליכוד והדתיים שיחד מנו 58 מנדטים.

תולדות מהלך זה הצביעו על כך שהמפלגות החרדיות מתמרנות היטב בין שני מקימי הקואליציה הפוטנציאליים. עוד הסתמן שהן החלו לנטות לעבר הימין במקום להיות כוח מרכזי מובהק. האתגרים בפניהם עמדה ממשלה זו היו רבים ומורכבים, אך היא עמדה בהם בהצלחה: ההיפר-אינפלציה רוסנה; העלייה מברית המועצות המתפרקת ומאתיופיה נקלטה ללא משברים רציניים; הממשלה שרדה את מלחמת המפרץ הראשונה ורכשה אהדה בינלאומית בגין האיפוק שגילתה והריסון הצבאי שהשאיר אותה מחוץ למלחמת המפרץ. עליית החמאס בשטחי יש"ע אף היא חייבה מדיניות מאופקת, ומסובך יותר מבחינתה - היה עליה להדוף את היוזמות המדיניות של הממשל האמריקני. ממשלו של בוש האב ומזכיר המדינה ג'יימס בייקר הוביל את ישראל - בניגוד לרצונם של יצחק שמיר ושל הנהגת הליכוד - לוועידה בינלאומית במדריד ולשיחות מדיניות בוושינגטון שהתקיימו לאחריה. את השיחות האלו ניסו שרי הליכוד להשהות ככל יכולתם תוך היקלעות לעימות עם הממשל האמריקני, עימות מהחמורים שידעו ממשלות ישראל. הקואליציה של שמיר שרדה את כל זה, אך כשמשלחת ישראל לווישינגטון העלתה הצעה לאוטונומיה לפלשתינים בשטחי יהודה ושומרון, פרשו שלוש מפלגות הימין הקיצוני, שהפכו לשחקן וטו אמין בעקבות פירוק השותפות עם המערך. שמיר לא היה יכול לחבור מחדש למערך, היות שהוא עצמו כבר עשה כברת דרך ימינה. כך הוחלט בחוסר ברירה ללכת אל הציבור - שחקן הוטו הלא ודאי - לבחירות חדשות.

תוצאות בחירות 1992

מפלגות הימין הקיצוני שהביאו לקריסת ממשלת שמיר ב-1992 הביאו מבלי משים גם לעליית ממשלת השלום של יצחק רבין בקיץ אותה שנה. זאת בניגוד מוחלט, כמובן, לאינטרסים של "מפלגות השטחים". תוצאות הבחירות לכנסת ה-13 היו כדלהלן:

ימין-קיצוני: התחייה (3); מולדת (3);

דתיים: מפד"ל (6); ש"ס (6); יהדות התורה (4);

ימין: צומת (8);

ימין-מרכז: ליכוד (32);

שמאל-מרכז: עבודה (44);

שמאל: מר"צ (12);

שמאל קיצוני: חד"ש (3); מד"ע (2).

ממשלת העבודה נשענה בראשית דרכה על מפלגות העבודה, מר"צ, ש"ס ועל תמיכה מבחוץ של המפלגות הערביות. לאחר שהתהליך המדיני עם הפלשתינים התקדם, פרשה ש"ס מהקואליציה. כאשר תמיכת המפלגות הערביות לא הספיקה מבחינת רבין (ראש ממשלת העבודה עד הירצחו ב-11/1995) הוא הצליח לפצל את מפלגת "צומת" לשני חלקים, וצירף אליו סיעה של שלושה חברים מתוכה (סיעת "יעוד"). ממשלת רבין-פרס הובילה את תהליך השלום, שאותו ניסו מפלגות הימין הקיצוני למנוע על ידי פרישה מהקואליציה של שמיר. ממשלה זו כיהנה תוך ייזום וביצוע של מדיניות ציבורית אפקטיבית על בסיס מפלגות העבודה, מר"צ, יעוד ותמיכה חיצונית של המפלגות הערביות. זאת עד החלטתו של שמעון פרס בראשית 1996, ללכת לבחירות חדשות.

בכנסת האמורה לא הייתה למפלגות הימין הקיצוני המובהקות - מולדת, צומת, והמפד"ל שלמעשה הפכה להיות חלק מהימין הקיצוני - יכולת להשפיע על עיצוב המדיניות, אף כי התמיכה בהן גדלה והגיעה עד לכדי 20 מושבי כנסת.

תוצאות בחירות 1996

הבחירות לכנסת ה-14 התנהלו על פי שיטת הבחירות החדשה שאומצה בשנת 1992 בחוק יסוד הממשלה ויושמה לראשונה ב-1996. שיטה חדשה זו קראה לבחירות ישירות לראש הממשלה, בחירות בפתק נוסף לרשימת המפלגה לכנסת. בבחירות הישירות לראשות הממשלה ניצח בנימין נתניהו את שמעון פרס בפער של אחוז אחד (50.5). אחוז לעומת 49.5 אחוזים). ואלה היו תוצאות הבחירות לכנסת:

ימין-קיצוני: מולדת (2);

דתיים: מפד"ל (9); ש"ס (10); יהדות התורה (4);

ימין-מרכז: ליכוד-גשר-צומת (32); הדרך השלישית (4); ישראל בעלייה (7)

שמאל-מרכז: עבודה (34);

שמאל: מר"צ (9);

שמאל קיצוני: חד"ש (5); מד"ע (4).

קואליציית הימין-מרכז, חרדים והימין הקיצוני של נתניהו כללה את הליכוד-גשר-צומת, הדרך השלישית, ישראל בעלייה, ש"ס, יהדות התורה והמפד"ל, סך הכול 66 חברי כנסת. יש לזכור, שעל פי חוק הבחירה החדש היה נתניהו אמור להיות האיש המרכיב את

הקואליציה ומקיימה עד התפטרותו או פיטוריו. כדי לפטרו ללא בחירות, היה צריך שחקן וטו אמין להתאחד לגוש של 81 חברי כנסת. כדי לפטרו וללכת לבחירות גם לכנסת, היה צורך ברוב של חברי הבית שיצביעו בו אי-אמון. כך יש שתי אפשרויות ליצירת שחקן וטו אמין: אפשרות מינימום (61) ואפשרות מקסימום (81). במילים אחרות, על מפלגות הימין (לא כולל הליכוד שנתניהו עמד בראשו) היה להתאחד עם העבודה או שחקניות שמאליות ממנה כדי לפטר את נתניהו.²⁷

כיצד קרה הדבר הלא-סביר הזה בסופו של דבר? נתניהו מצא עצמו - כמו שמיר בכנסת השתים-עשרה - מול לחץ חיצוני כבד של ממשל קלינטון, שדרש לכבד את הסכמי אוסלו שעליהם חתמה ממשלת העבודה. נתניהו עשה זאת באיטיות רבה, תוך ייזום משברים עם הממשל האמריקני והפלשתינים. בשתי נקודות זמן אולץ נתניהו לקדם את ההסדר המדיני: בפברואר 1997 נחתם הסכם חברון, שעלה לו בהתפטרות בנימין בגין (משרי הליכוד). המהלך המשמעותי יותר היה החתימה על "מזכר וואי" עם הרשות הפלשתינית בחסות הנשיא קלינטון, בנובמבר 1998 בושינגטון. בבסיס מזכר זה מופיע ויתור על חלקים משטחי יהודה ושומרון. עקב כך ירדה קרנו עוד יותר בעיני תומכיו מהימין.

ממשלת נתניהו החלה להתערער עוד לפני החתימה והאישור של "הסכמי וואי". באביב 1998 פרש ד"ר בני בגין מהליכוד והקים את סיעת: "חרות - התנועה הלאומית". בדומה, פרשו דן מרידור ויצחק מרדכי והקימו את סיעת המרכז. דוד לוי ביטל את הסכמי עם הליכוד ופעל באופן עצמאי כראש סיעת "גשר". "הדרך השלישית" החלה אף היא להתפורר, וכך הלאה. פרישות אלו הביאו לכך שנתניהו החל לחפש תמיכה במפלגות כמו "מולדת" ואף המפלגות הערביות, שלא היו חברות בקואליציה, כדי להעביר את תקציב המדינה לשנת 1999. המפד"ל התייצבה אמנם לצידו, אך זה לא הספיק. "מולדת" הסכימה לתמוך בו בתנאי שיעמוד מעל דוכן הכנסת, יקרע את הסכם חברון ויבטל את הסכמי אוסלו. מפלגת העבודה הבטיחה לנתניהו לאחר הסכמי וואי רשת ביטחון בכנסת לטובת העברת המהלך ויישומו גם בלי להצטרף לקואליציה הזו, אך לאחר שנתניהו היסס ביישום ההסכם, הוא איבד למעשה גם את רשת הביטחון הזו. נוצר אפוא אותו שחקן וטו אמין, שחבר מימין ומשמאל להפיל את נתניהו וללכת לבחירות חדשות. כך עלתה ממשלת שמאל.

תוצאות בחירות 1999

הבחירות לכנסת ה-15 התקיימו אף הן בשני פתקים. אהוד ברק ניצח את נתניהו בשיעור של 56:44 אחוזים או בהפרש של עשרה אחוזים. התוצאות של הבחירות לכנסת היו כדלקמן:

ימין-קיצוני: "ישראל ביתנו" (4); האיחוד הלאומי (4)

דתיים: מפד"ל (5); ש"ס (17); יהדות התורה (5);
 ימין-מרכז: ליכוד (19); "ישראל בעלייה" (6);
 מרכז: שינוי (6); מפלגת המרכז (6); עם אחד (2);
 שמאל-מרכז: "ישראל אחת" (26);
 שמאל: מר"צ (10);
 שמאל קיצוני: חד"ש (3); בל"ד (2); רע"מ (5).

עם הקמת ממשלתו הכריז ברק על הקמת "הקואליציה של כו--לם" וכך עשה. הקואליציה שלו הורכבה ממפלגות מהימין (מפד"ל), ימין-מרכז ("ישראל בעלייה") עבור דרך המרכז (מפלגת המרכז), החרדים (ש"ס ויהדות התורה) וכלה בשמאל (מר"צ). מובן שלב הקואליציה היה "ישראל אחת", שהכילה בתוכה את מפלגת העבודה, את החלק המתון של המפד"ל (תנועת מימ"ד) ואת מפלגת "גשר" של דוד לוי (לשעבר חלק מהליכוד). קואליציה זו נשענה על 75 חברים. זהו לכאורה רוב גדול ונוח, אבל הוא מטעה. הוא מתאים למציאות שבה אין כל התקדמות מדינית, ואילו ברק עלה לשלטון כשהוא מחויב להתקדמות מדינית כזו. מיד כשהחליט לקדם את התהליך המדיני, מצא עצמו ללא שותפיו מימין: המפד"ל, "ישראל בעלייה", ש"ס ואפילו סיעת "גשר" שהיוותה חלק מ"ישראל אחת". יהדות התורה פרשה עוד קודם לכן על רקע פרשה בעלת רקע דתי. מר"צ פרשה גם היא על רקע סכסוך עם ש"ס. הנושא המעניין באמת כאן הוא ש"ס: ש"ס הפכה עצמה לשחקן וטו במצב, שבו הדרך לקיים קואליציה המובילה תהליך מדיני יכולה הייתה להישען על "ישראל אחת", מר"צ, מפלגת המרכז, שינוי וש"ס. עם זאת, ש"ס חששה מתמיכה במהלכיו של ברק וממתווה הסדר הקבע, שאותו ביקש להציע לפלשתינים בפסגת קמפ דייוויד של קיץ 2000. בשל חשש זה מצאה עצמה ש"ס מחוץ לממשלה, וברק נותר ללא קואליציה שתתמוך במהלך המרחיק לכת שעשה. ברק ניצב מול מצב שבו לא רק שנוצר שחקן וטו מינימלי אמין, אלא שגם נוצר שחקן וטו מקסימלי אמין שיכול לפטר אותו ללא בחירות חדשות לכנסת. ברק התפטר, אפוא, מראשות הממשלה. הדבר הוביל לבחירות מיוחדות לכיסא ראש הממשלה בלבד מול מנהיג הליכוד אריאל שרון. ממשלת ברק שרדה 19 חודשים בלבד.

גם אצל נתניהו וגם אצל ברק פרשו מן הקואליציה מפלגות ימין מול הסכמים מדיניים. ברגע שגם השמאל הצטרף להתנגדות לראש הממשלה מצא עצמו זה מול שחקן וטו אחד משני צידי הבית. היתרון בהפלת ממשלת ברק מבחינת מפלגות הימין היה ברור: השעיית תהליכים ועיכובם ככל אשר ביכולתם. הפרדוקס הוא שאסטרטגיה זו הובילה לעליית אריאל שרון, שקידם בצורה המכרעת ביותר את מה שמפלגות הימין הקיצוני ביקשו למנוע: ויתור טריטוריאלי לפלשתינים.

ממשלת שרון: 2001-2003

אריאל שרון הביס את אהוד ברק ב"בחירות מיוחדות", שהתקיימו בראשית 2001 בהפרש של 62.4 אל מול 37.6 אחוזים. הוא הרכיב מיד קואליציה גדולה שכללה את מרבית הסיעות בכנסת, להוציא את הרשימות הערביות, מר"צ, שינוי ו"עם אחד".

הקואליציה של שרון הורכבה כך:

ליכוד (19); עבודה-מימד (23); ש"ס (17); ישראל בעלייה (6); האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו (8); יהדות התורה (5); שלושה מפורשי המרכז (3). בסה"כ מנתה הקואליציה 84 חברים. ב-2002 פרש האיחוד הלאומי על רקע החרפת אינתיפאדת אל-אקצא. אתגר נוסף העמידה מפלגת העבודה, שאחרי ויכוחים עזים בין חבריה החליטה לפרוש מן הקואליציה ערב דיוני התקציב. שרון השכיל אמנם לגייס את "גשר" והמפד"ל, אך מכיוון שכנראה הבין שלא יעלה בידו לבצע את המדיניות שאותה שאף לבצע - החליט לקרוא לבחירות חדשות.

תוצאות בחירות 2003

הבחירות לכנסת ה-16 הובילו להקמת הממשלה ה-30 בראשותו של אריאל שרון. ואלה התוצאות:

ימין קיצוני: איחוד לאומי (7);
 דתיים: מפד"ל (6); ש"ס (11); יהדות התורה (5);
 מרכז-ימין: ליכוד (38) + "ישראל בעלייה" (2); שינוי (15);
 מרכז-שמאל: העבודה - מימד (19); "עם אחד" (3);
 שמאל: מר"צ (6);
 שמאל קיצוני: חד"ש (3); בל"ד (3); רע"ם (2).

גודל הקואליציה השנייה של שרון היה 73 חברים ומנה בתחילה את הליכוד, "ישראל בעלייה", מפד"ל, האיחוד הלאומי, שינוי ויהדות התורה. קואליציה זו החליטה לבצע את "תכנית ההינתקות", שלפיה ללא תיאום עם הפלשתינים וללא הסדר מדיני פינתה ישראל את ההתיישבות היהודית ברצועת עזה. ברור כי הדבר היה מנוגד לחלוטין לכל סיבת הקיום של מפלגות הימין והימין הקיצוני. מפלגות הימין הקיצוני פרשו מהממשלה, כאשר המפד"ל בהנהגת זבולון אורלב החליטה שהיא תנסה להשפיע מבפנים על התפתחות מתווה ההתנתקות. בעקבות החלטה זו של המפד"ל פרשה ממנה סיעה ברשות אפי איתם, והופעל לחץ כבד גם על זבולון אורלב לפרוש מהקואליציה.

בשל ההתפלגות של העדפות המדיניות של השחקנים בקואליציה ובמפלגתו, מצא עצמו שרון עם תחליף לכל אחד משחקני הווטו הפוטנציאליים במסגרת קואליציה היוזמת הסדר מדיני: שינוי ומפלגת העבודה. ואכן כשנוצר סכסוך קואליציוני ב-2005 על רקע הקצאת משאבים ליהדות התורה, לא מנע שרון משינוי את היציאה מהקואליציה וצירף תחתיה את מפלגת העבודה-מימד. כך מצאו עצמן מפלגות הימין והימין הקיצוני - שזכו גם לתמיכת חלק מחברי הליכוד כנגד ההינתקות - מחוץ לקואליציה המנהלת את התהליך, כאשר מפלגת העבודה בשילוב עם "עם אחד" תומכות במהלך ומסייעות בו לשרון. מהלך ההינתקות עצמו הוביל לטלטלה בליכוד ולפיצולו, כאשר שרון ובכירי הגוש המרכזי יחסית בליכוד הקימו עם חלק מפורשי "העבודה" את מפלגת "קדימה". הטלטלה הכללית הזו שלחה את ישראל לבחירות חדשות ב-2006.

סיכום

בלוח שלהלן מסוכמות תוצאות התמרונים הקואליציוניים של מפלגות הימין:

השנה	אסטרטגיית ראש הממשלה	אסטרטגיית מפלגות הימין הקיצוני	תוצאה מדינית
1969	צירוף ימין-ייזום הסדר-קואליציה חלופית	הצטרפות לקואליציה-פרישה מהקואליציה	לא הושגה תוצאה מדינית ממשית לתכנית רוג'רס שהיוותה את העילה לפרישה
1973	צירוף ימין מתון (מפד"ל)-ייזום הסדר מדיני	הצטרפות-פרישה	שורשי ההסכם עם מצרים
1977	צירוף ימין-ייזום הסדר	הצטרפות לקואליציה-להישאר תמורת תגמול	קידום ההסכם עם מצרים מניעת שיחות האוטונומיה
1981	צירוף ימין-ייזום הסדר-בחירות חדשות	הצטרפות לקואליציה-פרישה	מניעת התקדמות עם מצרים
1984	קואליציה חלופית	הליכוד כחלק מהימין המתון מתנגד להסדר עם חוסיין ומוביל לבחירות חדשות	נסיגה חלקית בלבנון מניעת הסכם לונדון

ועידה בינלאומית	הצטרפות ב-1990 ופרישה מהמשלה במהלך שיחות ושינגטון	בתחילה קואליציה חלופית עם קריסתה- צירוף הימין	1988
קידום תהליך אוסלו והסכם השלום עם ירדן		קואליציה חלופית	1992
הסכמי חברון וואי (ללא יישום וואי)	הצטרפות לקואליציה- פרישה מהמשלה	צירוף הימין-ייזום הסדר- בחירות חדשות	1996
שיחות קמפ-דיוויד, מתווה טאבה	הצטרפות לקואליציה -פרישה מהמשלה	צירוף הימין- ייזום הסדר- בחירות חדשות	1999
אינתיפאדת אל-אקצה, מבצע חומת מגן	הצטרפות - פרישה	צירוף הימין- הימנעות מייזום הסדר	2001
תוכנית ההתנתקות	הצטרפות -פרישה	צירוף הימין-ייזום הסדר- קואליציה חלופית	2003

על פניו מפלגות הימין הקיצוני נוקטות באסטרטגיה מנצחת - הן שוהות בממשלה עד רגע האמת, וכך הן מרוויחות לפחות משאבים. לאחר מכן, אם רעיון ההסדר עם הפלשתינים יוצא מן הכוח אל הפועל ומסכן את קיומן הפוליטי, הן ממהרות לנקוט מהלכים המובילים לבחירות חדשות. בפועל, יש כאן לקיחת סיכון: מה קורה כאשר שחקן הווטו הלא וודאי (הציבור) מחליט להעניש את הימין הקיצוני ולפגוע במספר המנדטים שלו? ומה קורה כשמגיע מנהיג הירוסטטי מהצד הלא נכון?²⁸ כשהוא מגיע, לימין הקיצוני אין כל יכולת לבלום תהליכים, עד שהשמאל מחליט מסיבותיו להפיל אותו. כך נוצר מצב פרדוקסלי, שבו מפלגות הימין הקיצוני אינן משפיעות ישירות על התהליך, והופכות בפועל את השמאל המתון לשחקן וטו אמין.

מקורות

- דורון, גדעון: משטר נשיאותי לישראל, ירושלים: כרמל. ע"ע 54 ו-155
- דורון, גדעון: 1988. משחקים בפוליטיקה הישראלית. תל אביב: רמות.
- Arian, Asher. *Politics in Israel: The Second Republic*. Washington: CQPress, 2005: 413-425
- Aumann, Robert J. 2000. "What is Game Theory Trying to Accomplish?" In: Robert J. Aumann. *Selected Papers* Vo.1. Cambridge MA: MIT University Press.
- Bates, Robert H. et. al. 1998, *Analytic Narratives*. Princeton: Princeton University Press: 239-242
- De Swaan, Abraham. 1973. *Coalition Theories and cabinet Formation*. Amsterdam: Elsevier.
- Doron, Gideon and Harris, Michael. 2000. *Public Policy and Electoral Reform: The Case of Israel*. Lanham, Mary.: Lexington Books
- Doron, Gideon and Sened, Itai, 2001, *Political Bargaining*. London: Sage Publication
- Doron Gideon, and Sherman, Martin. 1995. 'A comprehensive Decision-Making Exposition of Coalition Politics: The Framers Perspective of Size.' *Journal of Theoretical Politics*, 7(3): 317-33.
- McLean, Iain. 2001. *Rational Choice & British Politics*. Oxford: Oxford University Press
- Riker, William. 1962. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press.
- Riker William. 1986. *The Art of Political Manipulation*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Schofield, Norman J., and Itai Sened. 2005. *Multiparty Democracy: Elections and Legislative Politics*. New York: Cambridge University Press
- Sened, Itai. 1996. "A Model of Coalition Formation". *Journal of Politics* 58: 350 - 372
- Tsebelis, George. 2002. *Veto Players*. Princeton: Princeton University Press.

הערות

- ¹ המחברים מודים לרותם שחבר על העזרה במחקר.
- ² ר' פירוט ההצבעה ב:
- http://www.knesset.gov.il/vote/heb/Vote_Res_Map.asp?vote_id_t=4138
- ³ הסבר על משחקים מסוג זה ומשמעותם לניתוחים פוליטיים ראוי:
- Bates, Robert H. et. al. 1998, *Analytic Narratives*. Princeton: Princeton University Press: 239-242
- McLean, Iain. 2001. *Rational Choice & British Politics*. Oxford: Oxford University Press ⁴
- מקליין מתייחס במפורש גם להחלטתו של בגין לסגת מחצי האי סיני ב-1981 בניגוד לעמדת מחנה הימין .
- ⁵ Tsebelis, George. 2002. *Veto Players*. Princeton: Princeton University Press
- ⁶ See William Riker. 1962. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press
- McLean, *ibid*: 28 ⁷
- ⁸ See Aumann, Robert J. 2000. "What is Game Theory Trying to Accomplish?"
- In: Robert J. Aumann. *Selected Papers* Vo.1. Cambridge MA: MIT University Press
- Bates et. al. *ibid* ⁹
- ¹⁰ מאז 2006 ניתן לדבר על שילוב אלמנטים פוליטיים משתי המפלגות בדמותה של מפלגת קדימה.
- ¹¹ במציאות הבינלאומית הממשל האמריקאי והקהילה האירופית מייצרים בדרך כלל את מקורות לחץ.
- ¹² להיגיון האסטרטגי של פיצוי על פשרה בעמדות מדיניות על בסיס תשלומי העברה ממרכיב הקואליציה לשחקנים שלהם הוא נזקק בקואליציה שלו ר': Sened, Itai. 1996. "A Model of Coalition Formation". *Journal of Politics* 58: 350 - 372
- ¹³ הניתוח בוצע תוך שימוש בתוכנת GAMBIT הניתנת להורדה באתר:
- <http://econweb.tamu.edu/gambit>
- ¹⁴ בתחרות דו-מפלגתית כמו בארה"ב ובמידה רבה בבריטניה עניין הקואליציה כבסיס לממשלה הוא פחות רלוונטי.
- McLean, *ibid*: 26-28 ¹⁵

¹⁶ אלגוריתם הקרוי אינדוקציה לאחור (שאילן המינימקס הוא מקרה פרטי שלו) מאפשר למצוא תוצאה סבירה, כלומר, תוצאה המתקבלת לאחר שכל האופציות הלא סבירות (למשל, פעולה הפוגעת במקבל ההחלטה) הוצאו מן החישוב. על כך ראו:

Doron Gideon and Itai Sened, 2001, *Political Bargaining*. London: Sage Publication

.Ibid ¹⁷

.Tsebelis, ibid ¹⁸

Tsebelis, ibid: ch. 1-2 ¹⁹

Arian, Asher. *Politics in Israel: The Second Republic*. Washington: CQPress, ²⁰

2005: 413-425

ibid ²¹

De Swaan Abraham. 1973. *Coalition Theories and cabinet Formation*. ²²

.Amsterdam: Elsevier

²³ על הסכם "הסטטוס קוו" ראו דורון, גדעון: משטר נשיאותי לישראל, ירושלים: כרמל.

ע"ע 54 ו-155

²⁴ ר' דורון, גדעון: 1988. משחקים בפוליטיקה הישראלית. תל אביב: רמות.

Schofield, Norman J., and Itai Sened. 2005. *Multiparty Democracy: Elections* ²⁵

.and *Legislative Politics*. New York: Cambridge University Press

²⁶ על שיקוליהם השונים של מרכיבי קואליציות פוליטיות ראו:

Doron Gideon, and Martin Sherman. 1995. 'A comprehensive Decision-Making

Exposition of Coalition Politics: The Framers Perspective of Size." *Journal of*

Theoretical Politics, 7(3): 317-33

²⁷ על החשבונאות של חברי הכנסת הקשורה לתמיכה ברוב זה או אחר ראו:

Doron, Gideon and Michael Harris. 2000. *Public Policy and Electoral Reform:*

The Case of Israel. Lanham, Mary.: Lexington Books

²⁸ על הירוסטטיקה, תורת המניפולציה המכנית, ראו:

Riker William. 1986. *The Art of Political Manipulation*. New Haven, Conn.:

.Yale University Press